

ОСОБЛИВОСТІ ТА ЕТАПИ ЗАСТОСУВАННЯ СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКИХ ПРИКОРДОННИХ ТЕРМІНІВ

THE PECULIARITIES AND STAGES OF THE WORD-COMPOUNDING ANALYSIS DURING THE ENGLISH BORDER GUARD TERMS STUDY

Янковець О.В.,

orcid.org/0000-0002-1323-8099

*аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
факультету іноземних мов*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті окреслені основні методи дослідження англійської прикордонної термінології. Представлені характеристики системно-структурної парадигми. Основа увага акцентується на словотвірному аналізі як на складовій частині структурного методу. Описуються особливості кожного етапу словотвірного аналізу прикордонних термінів. Наводяться відповідні приклади термінологічних одиниць.

Ключові слова: парадигма, структурний метод, словотвірний аналіз, етап, прикордонний термін.

В статье обозначены основные методы исследования английской пограничной терминологии. Указаны характеристики системно-структурной парадигмы. Основное внимание акцентируется на словообразовательном анализе как составляющей структурного метода. Описываются особенности каждого этапа словообразовательного анализа пограничных терминов. Приводятся соответствующие примеры терминологических единиц.

Ключевые слова: парадигма, структурный метод, словообразовательный анализ, этап, пограничный термин.

The article outlines the main methods of studying English border terminology. The characteristics of the system-structural paradigm are analysed. The emphasis is on word-building analysis as a component of the structural method. The peculiar features of each stage of word-formation analysis of border terms are described. The corresponding examples of terminological units are given.

Key words: paradigm, structural method, word-formation analysis, stage, border term.

Постановка проблеми. Аналіз спеціальної термінології – тривалий і складний процес, який передбачає перегляд наявних лексем, їх опис та регламентацію. У час стрімкого розвитку наукової думки постає нагальна потреба максимально упорядкувати фахову термінологію. Упорядкування термінології передбачає визначення закономірностей словотвору та семантики, особливостей розвитку та функціонування термінів, що зумовлює комплексне використання загальнонаукових та лінгвістичних методів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми становлення, семантики, деривації та тенденції розвитку термінологічних одиниць, фахової лексики вивчали вітчизняні та закордонні дослідники, зокрема: В. Виноградов, В. Лейчик, Г. Винокур, Б. Головін [6], Т. Кияк [9], С. Гриньов-Гриневиц [8], А. Суперанська [19], В. Гарапко [4], А. Крижанівська [12], Ю. Грибнік, М. Саламаха, О. Петрина, А. Ширмер, Й. Сміт, Ф. Дорнер, Т. Кабре [22] та інші. Прикордонну терміносистему розглядали Л. Цвяк [20], Т. Правдун [15] і О. Герасімова [5].

У нашій роботі ми здійснюємо спробу окреслити сукупність методів, які були застосовувані під час проведення аналізу спеціальної термі-

нології, зосереджуючи основну увагу на словотвірному аналізі англійської прикордонної термінології.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є детальне вивчення словотвірного аналізу англійських прикордонних термінів, його етапів та особливостей.

Виклад основного матеріалу. Методика дослідження англійської прикордонної терміносистеми є комплексною і передбачає використання різних методів та підходів.

За словами О. Селіванової, будь-яке ґрунтовне наукове дослідження повинно виконуватись у межах чітко визначеної наукової парадигми, тобто способу пізнання й усвідомлення світу, що визначає загальні принципи вивчення власного об'єкта в різних науках. Парадигма – інтегральна характеристика тієї чи тієї науки в певну епоху. Вона включає, по-перше, символічні узагальнення (формалізовані компоненти теорії); по-друге, картину світу (модельні уявлення, образи об'єктів науки); по-третє, загальноприйняті серед учених методологічні вимоги й ціннісні орієнтації; по-четверте, поширені в науковій громаді зразки опису, пояснення, базисні приклади вирішення конкретних наукових проблем [16, с. 14].

У сучасній лінгвістиці є різні підходи до класифікації наукових парадигм. Ю. Караулов виділяє дві парадигми: порівняльно-історичну та системно-структурну [11, с. 6]. В. Маслова дотримується думки, що парадигм три: порівняльно-історична, системно-структурна й антропоцентрична [13, с. 6]. Е. Белявська виокремлює їх також три: порівняльно-історичну, структурну та когнітивну [1, с. 65].

Беручи до уваги специфіку даного дослідження, центральною в нашій роботі є *системно-структурна парадигма*. Дана парадигма використовує метод безпосередніх складників, метод опозицій, трансформаційний, компонентний аналіз, які є максимально формалізованими. Вихідними ціннісними настановами є синхронія, системність і знаковість мови.

Методологічною базою *структурного методу* є синтез 1) системного підходу і системного методу; 2) семіотичного підходу та семіотичного методу; 3) логічного підходу і його принципу «як логічної основи мови і логічної бази опису мови», на основі яких він сформувався; 4) лінгвістичного структуралізму і структурної лінгвістики [18, с. 14].

Серед прихильників лінгвістичного *структуралізму* зазначаємо Ф. де Соссюра та І. Бодуена де Куртене. Усі структуралісти в лінгвістиці приймали низку ідей, які висунув Ф. де Соссюр. Це розмежування мови та мовлення і зосередження лінгвістики на вивченні саме мови, розуміння її як системи знаків, поділ лінгвістики на синхронічну та діахронічну з відданням переваги першій, прагнення до розгляду системи мови загалом і виявлення системних відношень між мовними одиницями. Більшості структуралістів був властивий підхід до мови як до явища, що вивчається зовні, без звернення до психології та самоспостереження. Типовим для структуралістів є прагнення до точності опису, суворості, що доходила на пізнішому етапі розвитку структуралізму до активної його математизації і побудови формальних моделей. Для лінгвістів країн Центральної та Східної Європи велике значення мали також ідеї польського та російського вченого І. Бодуена де Куртене [2, с. 26].

Словотвірний аналіз – комплексна методика встановлення механізму творення слова та його місця в словниковій підсистемі мови; передбачає вияв зв'язку похідності, тобто твірної основи, словотворчого форманта, словотвірного значення, способу словотворення та словотвірного типу [17, с. 566]. Словотвірний аналіз слова базується на словотвірному моделюванні та полягає у

виявленні та дослідженні синхронних словотвірних зв'язків у межах певної лексичної одиниці [14, с. 82].

Словотвірний аналіз ефективно застосовується для з'ясування структури похідних прикордонних термінів та для визначення основних моделей термінотворення, їхньої продуктивності.

Комплексне дослідження структурної організації англійських прикордонних термінів та встановлення їхньої твірної бази відбувається за допомогою словотвірного аналізу, що передбачає визначення зв'язку їх похідності, словотвірного значення та словотвірних типів. Словотвірний аналіз, що тісно пов'язаний з аналізом безпосередніх складників, уможливив визначення механізмів утворення термінологічних одиниць прикордонної сфери, виявлення моделей та словотвірних елементів їх формування.

Проведення такого аналізу також передбачає кілька прийомів:

1. Поділ термінологічних одиниць на однокомпонентні терміни та синтаксичні конструкції. На даному етапі нами виявлено той факт, що більшість прикордонних термінологічних одиниць є синтаксичними конструкціями (дво-, три- та полікомпонентними) – 8,1% прикордонної терміносистеми є однокомпонентними термінами, решта 91,9% є термінами-словосполученнями. Дана закономірність пояснюється тим, що більшість ТО мають високі комбінаторні властивості, тому характерною є їхня здатність комбінуватися з іншими лексемами й утворювати терміни-словосполучення. Наприклад, *risk of deportation* (*ризик/загроза депортації*) є стійким словосполученням, яке характеризується точністю, влучністю та стислістю, тому ми відносимо його до двокомпонентних ТС, а термін *deportation* (*депортація*) [24, с. 84] уживається в іншому джерелі ізольовано як однокомпонентний.

2. Поділ термінів-словосполучень на дво-, три- та полікомпонентні. Серед загальної кількості термінів-словосполучень нами здійснений розподіл за кількісним принципом. Виявлено кількісне співвідношення трьох структурних типів синтаксичних словосполучень: дво-, три- та полікомпонентних (під полікомпонентними маються на увазі чотирикомпонентні ТС та більше). Усі підрахунки здійснювалися із застосуванням квантитивного методу.

3. Поділ термінологічних одиниць на одноосновні терміни та композити. Варто зауважити, що одноосновні терміни – це лексичні одиниці, які складаються з однієї основи та можуть бути похідними (утворені суфіксальним методом) та

непохідними (які складаються лише з основи). Іноді однокомпонентні терміни ототожнюються з однокомпонентними, але це твердження хибне. Одноосновні терміни – лексичні одиниці, які можуть бути однокомпонентними термінами і входити до складу дво-, три- та полікомпонентних. Однокомпонентні приклади, у свою чергу, є термінологічними одиницями, які складаються з однієї лексеми і не є термінами-словосполученнями. Прикладами одноосновних англійських прикордонних термінів є такі: *de-escalation, enforcement, fleet, guard, humanitarian, immigrant, non-admission, offender, overstayer, rebel* та інші. З них однокомпонентними є *overstayer* та *rebel*, решта входять до складу дво-, три- та полікомпонентних термінів-словосполучень: *de-escalation measures, drug enforcement operation, law enforcement activities, law enforcement detachment, law enforcement officer, to facilitate targeted law-enforcement, drug enforcement operation, maritime law enforcement, fleet exercises, guard duty, maritime humanitarian and safety organization, immigrant packed ship, to initiate a non-admission procedure, apprehend the offender*.

Терміни-композиції функціонують у прикордонній терміносистемі за тим самим принципом, що й одноосновні: можуть вживатися самостійно й у складі термінів-словосполучень. У процесі аналізу виявлено 163 терміни-композиції, тобто значно менше, ніж одноосновних (84% одноосновних порівняно із 16% композитів). Наступним етапом роботи був розподіл термінів-композицій на дві категорії: двокомпонентні та трикомпонентні залежно від кількості твірних основ. На даному етапі застосований *метод кількісних підрахунків* (або *квантитивний*). Кожна основа, яка входить до складу композита, характеризується власними морфологічними ознаками, дериваційною структурою, а також семантичним значенням, які були досліджені за допомогою структурно-семантичного та морфологічного методів.

4. Поділ одноосновних термінів на похідні та непохідні. Основа слова – це частина слова, яка є носієм лексичного значення і залишається в слові після відокремлення закінчення і словотворчого суфікса. Твірна основа служить джерелом для утворення похідної основи. Похідна основа слова утворена від твірної та складається з кореня та словотворчого афікса чи афіксів [3, с. 172].

Деривація – це процес утворення нових слів (дериватів) на основі інших за допомогою твірних афіксів чи безафіксним способом [10, с. 46]. Дериваційні афікси (вони ж дериваційні морфеми) у поєднанні з коренем змінюють лексичне зна-

чення слова. Сукупність морфем у слові називають морфемною будовою слова [7, с. 5]. За функцією в слові афіксальні морфеми поділяються на словотворчі (дериваційні) і граматичні (формотворчі й словозмінні). Для визначення морфемного складу англійського прикордонного терміна та послідовності словотвору застосовується аналіз за безпосередніми складниками. Суть аналізу полягає в поступовому членуванні мовної одиниці (у нашому випадку англійського прикордонного терміна) на складники, яке продовжується до того часу, поки не залишаться нерозкладні елементи, тобто ті, які не підлягають подальшому членуванню. Застосування словотвірного аналізу й аналізу за безпосередніми складниками уможливило детальне вивчення шляхів побудови термінологічних одиниць. Наведемо приклад процесу деривації першого та другого ступенів. Наприклад, під час дослідження ТО *detection* виділяємо такі етапи творення даної лексеми: до твірної основи *to detect* (*виявляти*) додається словотвірний суфікс *-ion*, таким чином утворюючи похідний термін *detection* (*виявлення*), який за частиномовною належністю є іменником. Тут має місце деривація першого ступеня, у результаті якої за допомогою одного дериваційного суфікса утворений похідний термін (*detect* (V) + *-ion* = *detection(n)*). Даний суфікс є іменниковим, адже утворює іменник.

Морфологічний підхід, суть якого полягає в розкладанні цілого на складові частини, є значущим для аналізу будови англійських прикордонних термінологічних одиниць та визначення частиномовної належності афіксів, які використовуються під час утворення нових термінів, а також частини мови, до якої належить утворена термінологічна одиниця.

Семантичний аналіз значення досліджуваної лексеми дає змогу поділити словотвірні суфікси на моносемантичні та полісемантичні (у нашому прикладі суфікс *-ion* є полісемантичним).

Розглянемо приклад деривації другого ступеня. Термін *mis-registered* (*неправильно зареєстрований*) утворений префіксально-суфіксальним способом у результаті деривації другого ступеня. Першим етапом є додавання суфіксу *-ed* до твірної основи *to register* (*реєструвати*) і утворення похідного дієприкметника *registered* (*зареєстрований*). Отже, відбулася деривація першого ступеня. Під час додавання моносемантичного префікса *mis-* відбувається деривація другого ступеня. Даний процес можна зобразити схематично так:

1. *register* + *-ed* = *registered*, 2. *registered* + *mis-* = *mis-registered*.

Висновки. Отже, методи аналізу англійської прикордонної термінології входять до системно-структурної парадигми, яка використовує метод безпосередніх складників, метод опозицій, трансформаційний, компонентний аналіз, які є максимально формалізованими. Вихідними ціннісними настановами є синхронія, системність і знаковість мови. Застосування структурного методу передбачає використання низки методик, зокрема словотвірного аналізу. Словотвірний

аналіз допомагає з'ясувати особливості словотвору англійських прикордонних термінів. У нашій роботі виділено чотири основних етапи словотвірного аналізу. Усі етапи словотвірного аналізу взаємопов'язані, а кожний наступний етап є логічним продовженням попереднього. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі передбачають детальний аналіз інших методів дослідження англійської прикордонної термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беляевская Е. Семантика в трёх парадигмах лингвистического знания: критерии выбора метода. *Парадигмы научного знания в современной лингвистике*. Москва : РАН ИНИОН, 2008. С. 64–81.
2. Гайдученко Г. Дескриптивна лінгвістика як один із напрямків американського структуралізму. *Збірник наукових праць*. Вип. 21 / М-во освіти і науки України, Херсонський держ. пед. ун-т ; голов. ред. О. Мішуков. Херсон : ХДПУ, 2003. С. 25–28.
3. Ганич Д., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
4. Гарапко В. Структурно-семантичні особливості англійських педагогічних термінів : монографія. LAP LAMBERT Academic, 2018. 101 с.
5. Герасимова О. Особливості перекладу термінів (на прикладі прикордонного дискурсу). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Філологія». 2016. № 22. С. 180–182.
6. Головин Б., Кобрин Р. Лингвистические основы учения о терминах. Москва : Высшая школа, 1987. 105 с.
7. Горпинич В. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ, 1999.
8. Гринев-Гриневич С. Терминоведение : учебное пособие. Москва : Академия, 2008. 304 с.
9. Д'яков А., Кияк Т., Куделько З. Основи терміноутворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : Вид. дім "KM Academia", 2000. 218 с.
10. Єрмоленко С., Бибик С., Тодор О. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.
11. Караулов Ю. Современное состояние и тенденции развития русской лексикографии. *Советская лексикография*. Москва : Русский язык, 1988. С. 5–8.
12. Крижанівська А., Симоненко Л. Актуальні проблеми упорядкування наукової термінології. Київ : Наукова думка, 1987. 162 с.
13. Маслова В. Современные направления в лингвистике : учебное пособие. Москва : Академия, 2008. 272 с. С. 6.
14. Мельничук Н. Ад'єктивні емосемізми в англійськомовній картині світу: семантичний і словотвірний аспекти : дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2015. 227 с.
15. Правдун Т. Особливості репрезентацій лексико-семантичної групи «прикордонник» в українській та англійській мовах: структурно-семантичний та семантико-стилістичний аналіз. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2013. Вип. 39. С. 196–200.
16. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с. С. 14.
17. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Видавництво ТОВ «Довкілля – К», 2006. 716 с.
18. Степанов Ю. Методы и принципы современной лингвистики. 6 изд. Москва : ЛКИ, 2007. 312 с.
19. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология: Вопросы теории. Москва : Либроком, 2012. 248 с.
10. Цвяк Л. Сучасна прикордонна термінологія: особливості утворення та перекладу. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2013. Вип. 11. С. 357–365.
11. Annual Report. 1 December 2012 – 30 November 2013. European Union Border Assistance Mission to Moldova and Ukraine. URL: http://eubam.org/wp-content/uploads/2015/11/Report_2013_ENGL-.pdf.
12. Cabre M. Teresa. Terminology: theory, methods, and applications / edited by Juan C. Sager ; translated by Janet Ann De Cesaris, 1999. 263 p.
13. Frontex. Common CoreCurriculum. EU Border Guard Basic Training. Warsaw, Poland, 2012. 270 p.
14. Fundamental rights at airports: border checks at five international airports in the European Union. Luxembourg : Publications office of the European Union, 2014. 118 p.
15. Krietemeyer George E. The coastguardsman's manual / revised by George E. Krietemeyer, with the assistance of Doug Starr and Wayne Truax. 8th ed. 1991. 690 p.